

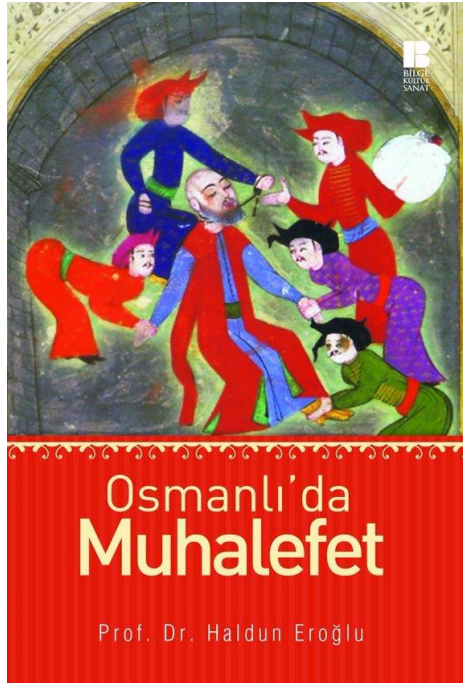
Haldun Eroğlu, *Osmanlı'da Muhalefet*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016, 208 s.

MEHMET BATUHAN ÇEKEN^a

Muhalefet, en bilindik anlamlarıyla; karşı görüş ve düşüncede olan grup, bir tutuma, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık tutumunda olan kimseler topluluğu anlamında kullanılan bir kavramdır. Haldun Eroğlu'nun *Osmanlı'da Muhalefet* isimli kitabında ise, "Muhalefet" kavramının siyasi manada kullanılan iktidarın dışında olan parti veya partiler tanımı çalışmanın konusunu oluşturur.

Özellikle Osmanlı merkezî otoritesine karşı iç ve dış dinamiklerle beslenen muhalefetin ortaya çıkışı ve Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren üç yüz yıllık bir süreç içinde kronoloji takip edilerek anlatılan

muhalif hareketler çalışmanın ana hatlarını oluşturmaktadır. Eroğlu'nun üzerinde durduğu kitabın temel sacayağı diyebileceğimiz durum şudur: Osmanlı Devleti'nde merkezî kuvveti elinde bulunduran, hükümdar çevresinde kümelenmiş devşirme bürokrat ve devletin üst düzeyindeki yöneticiler ile çevrede toplanmış merkezî otoriteyi sarsacak hareketlerde bulunan ve iktidardan pay almayı

^a AHBVÜ, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
batubask@hotmail.com

hedefleyen çoğunluğunu konar-göçer Türk ailelerinin oluşturduğu kuvvetli beylerin birbirleriyle olan mücadelesidir. Yazarın, “Yönetim erkini elinde bulunduran bir aile ve onun da tepesinde yer alan hükümdarın bulunduğu hanedan modeli ile yönetilen Osmanlılarda bir muhalefetten söz etmek ne kadar mümkün olabilir” sorusuna verdiği cevap konunun anlaşılması bakımından önemlidir.

Osmanlı’da Muhalefet kronolojik esas takip edilerek inkişaf edilen dört bölümden oluşmaktadır.

1. Bölüm. Aşiretten Devlete: Muhalefetin Ortaya Çıkması

Kitabın ilk bölümünde, Osmanlıların aşiretten devlet düzeninin oturmaya başladığı 14. Yüzyılın sonları ve 15. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan merkezî otoriteye karşı muhalif girişimler anlatılmaktadır. Osman-Dünder rekabeti ve Savcı’nın muhalif faaliyetleri ile beraber muhalefetin ortaya çıkışı, Sultan I. Murad’ın oğlu Yakup’un öldürülmesiyle muhalefetin meşrulaştırılması vurgulanmıştır. Osmanlı açısından Fetret dönemi olarak adlandırılan dönemin bir muhalefet dönemi olabileceği olasılığı olarak değerlendirilmesi ise muhataralı bir konudur. Ancak Ankara savaşı sonrasında yaşananlardan çıkarılan “İktidar mücadelesinde devlet adamlarının rolünün Osmanlı muhalefeti açısından yeni bir evreye girmesi” sonucu önemli bir tespittir. Birinci bölümün son kısımlarında ise II. Murad döneminde yaşanmış olan Şehzade Mustafa olayı bakımından, muhalif hareketlerin yabancı devletlerin müdahalesiyle başka bir düzleme geldiği anlatılır.

2. Bölüm. Şeyh Bedreddin: Doktrin ve Muhalefet

İkinci bölümde, I. Mehmet döneminde vuku bulmuş olan Şeyh Bedreddin olayının iyi idrak edilebilmesi açısından Osmanlı Devleti’nin devlet düzeninin hangi temellere dayandığının anlaşılmasının önemi vurgulanmıştır. Yazarın bu bölümde üstünde durduğu konulardan biri de Osmanlı’nın fetihlerle beraber gelişen toprak rejiminin getirdiği olumlu sonuçların en çok köylü sınıf ve sipahiler tarafından olumlu karşılandığı ve bu toprak sisteminin başka dinden ve mezhepten ve de farklı beyliklerde ikamet eden Türklerden olan insanların da itaate alınmasını kolaylaştırdığıdır.

Eroğlu'nun bu kısımda altını çizdiği diğer bir husus, Şeyh Bedreddin olayının Osmanlı açısından neden bu kadar ciddiye alındığıdır. Bu soruya çalışmada verilen yanış řu şekildedir: "Sünni ideoloji ve mülkiyeti devlete ait olan yeni toprak rejimine karşı Bedreddin'in savunduğu model Osmanlıların varlığı için bir tehdit olduğu için en sert tepki gösterilmiştir."

Eroğlu, Şeyh Bedreddin'in kısa zamanda etrafında bu kadar insan toplamasının bazı sebepleri olduğunu açıklarken şunların üstünde durmuştur: Ankara Savaşından sonra Osmanlı'nın içine düştüğu Sosyo-Ekonomik durum, Selçukludan beridir Anadolu'nun bazı yerlerinde bu tür heterodoks girişimlere meyilli halkın bulunması ve Osmanlı'nın bir aşiret olarak sınırlarını genişletirken konargöçer Türkmen gruplarından her aşamada faydalanıp devletleşme süreci ile beraber bu grupları dışlaması ve merkeze karşı çevrede kalarak kendilerini dışlanmış hissedenden zümrelerin muhalifleri desteklemesi.

3. Bölüm. İmparatorluğun Kuruluşu ve Muhaliflerin Ortadan Kaldırılma abaları

Çalışmanın bu kısmında, Osmanlı'yı devletten imparatorluğa dönüştüren kişi olarak gösterilen II. Mehmet'in, devlet içinde yaşanılmış olan taht mücadelesinin önünü kesmek için oluşturduğu teşkilat Kanunnamesinde yer alan kardeş katli maddesi üzerinde durulmuştur. Eserin temel noktası olan Osmanlı'da merkez-çevre ilişkisinin en belirgin örneği olan Çandarlı Halil mevzu üzerinden Türk kökenli devlet adamlarının ve güçlü ailelerin merkeziyetçi devlet anlayışına bir muhalif hatta tehdit unsuru olmasından bahsedilmiştir.

Eroğlu'nun bu kısımda üzerinde durduğu konulardan biri de, II. Mehmet'in 1444-1446 yılları arasında yaşadığı ilk hükümdarlık deneyiminin ve daha önce vuku bulmuş olan Osmanlı'yı olumsuz yönde etkileyen tahta karşı oluşan muhalif hareketlerin etkisiyle ikinci kez Sultan olduğu zaman tamamıyla muhalefetin ortadan kaldırılması için girişimlerde bulunmasıdır. Bu girişimlerin bir kanun ile yasallaşması ortaya "Kardeş Katli" meselesini çıkarılmış-

tır. Yazara göre II. Mehmet'in getirmiş olduğu, tahta geçen şehzadenin "Nizam-ı âlem" için diğer hanedan üyelerini öldürebilmesi, muhalefetin sonlanmasından ziyade artmasına sebep olmuştur. II. Mehmet'in iki şehzadesi Bayezid ve Cem'in iktidar mücadelesi bu meseleye örnek olarak verilmiştir. Aynı zamanda Cem ile abisi Bayezid arasında geçen mücadelenin tarafları açısından merkez-çevre ilişkisinin ortaya konması dikkate değerdir.

Yazar üçüncü bölümün son kısmında Şahkulu isyanına dikkat çekmiş ve bir muhalif girişim olarak Şeyh Bedreddin örneğinde olduğu gibi olayın arka yüzü ve ayrıntılarıyla sebepleri ve sonuçları anlatılmıştır.

4. Bölüm. İmparatorluk Çağı Muhalefeti

Çalışmanın son bölümünde vurgulanan noktalar şunlardır; I. Selim'in kendisine ve kendisinden sonra yerine geçecek şehzadeye karşı oluşabilecek muhalif hareketlerini ortadan kaldırmak için aldığı önlemler, Süleyman dönemindeki muhalif oluşumlar, iktidar mücadelesini sonlandırmak için sancağa çıkma usullerinde yapılan değişiklikler "Ekber-i erşed meselesi" ve muhalif hanedanlık girişimleri.

Eroğlu, Süleyman dönemindeki şehzadelerin muhalefetinden bahsederken, bu meselenin merkezi otoriteye yani hükümdarın meşruiyetine karşı her türlü küçük muhalif girişimin bile sert bir şekilde bastırılmasının hükümdarın otoritesinin tartışılmaz olduğunu göstermesi açısından önemli bulmuştur.

Yazara göre, I. Selim'in muhalefeti ortadan kaldırmak için yaptığı hanedan üyelerinin sancaklara çıkma usulündeki "sancağa sadece büyük çocukların Manisa'ya sancak beyi olarak gönderilmelerine ilişkin" değişiklik bir çözüm gibi görünse de aslında sorunların devam etmesine yol açmıştır. Bu değişiklik ile beraber Tımarlı Sıpahiler'in sancaklardan çekilmesine bir nevi başsız kalmasına ve kapıkulu taifesinin hükümdarlık makamı üzerindeki mutlak etkisine zemin hazırlamış oldu. Eroğlu, bu görüşünü desteklemesi bakımından Süleyman devrindeki Hürrem Hatun ve Rüstem Paşa'nın devlet üzerindeki etkisini göstermiştir.

Dördüncü bölümün son kısımlarında üzerinde durulan iki konu ise “Ekber-i erşed” meselesi ve muhalif hanedanlık girişimleridir. Yazar, en büyük şehzadenin tahta geçmesinin önünü açan Ekber-i erşed kuralının sorunları bitirmediğini, bu kuraldan sonra beş hanedan üyesinin daha katledilmesinin dikkat çekici olduğunu söylemektedir. Bu hususta yapılabilecek tenkitlerden biri şudur; Ekber-i erşed kuralının ciddi anlamda muhalif hareketleri bitirip bitirmediğinin derinlemesine irdelenmemesinin noksan kalan konulardan biri olmasıdır. Ancak şunu da belirtmek yanlış olmaz, çalışmanın ana ekseriyetinin Osmanlı Devleti'nin ilk üç yüz yıllık dönemindeki muhalefetini konu olarak alması, 1617'den sonra uygulanacak olan Ekber-i erşed kuralının ayrıntılı olarak anlatılmamasının sebebi olabilir.

Eroğlu'na göre diğeri bir dikkat çekici nokta ise, Osmanlı merkezi otoritesinin sağlamlığına rağmen muhalif hanedanlık girişimlerinin vuku bulmasıdır. Çalışmada buna örnek olarak Karayazıcızade ve Hamza Bâli olayları verilmiştir. Yazar yaşanan tüm bu muhalif hareketlerin başarıya ulaşmamasında, merkezî otoritenin askeri unsurlarının güçlü olması ve toplumsal manada meşruiyetin hükümdar çerçevesinde sağlanmış olmasını gösterir.

Son tahlilde, Osmanlı Devleti'nin gerek iç dengelerinin oluşmasını gerekse dış ilişkilerinin dinamiklerini anlamak için, Osmanlı içinde yaşanan taht mücadelelerini ve merkeze karşı yapılan muhalefeti bilmek gerekir. İşte bu noktada Haldun Eroğlu'nun “Osmanlı'da Muhalefet” adlı çalışması ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışmada kullanılan birincil kaynaklar konunun güvenilir bir alt yapı üzerine inşa edilmesine yardımcı olmuştur. Yazarın, çalışmanın konusu olan 14 ve 17. Yüzyıllar arası “Osmanlı Devleti tarihi literatürüne” hakîm olması, Osmanlı açısından muhalefet kavramının örnek olaylarla desteklenip anlatılmasını sağlamıştır. Eroğlu, eserin neredeyse tamamında objektif değerlendirmelerde bulunmuş, olaylarla olguları neden-sonuç ilişkisi içerisinde analiz yapmıştır.

Eroğlu'nun çalışmadan çıkardığı sonuç Osmanlı'nın ilk üç yüz yılı açısından iç muhalefetin üç değişik biçimde oluştuğu bunla-

rın; “Yeni hükümdar tarafından on beşinci yüzyılın ortasından itibaren yasal olarak II. Mehmet’in kanunnamesinde de zemin bulunduğu haliyle öldürüleceğini bildiği için ona karşı çıkararak tahtı ele geçirmek isteyen hanedan üyelerinin muhalefeti, Osmanlı hanedanını ele geçirmek isteyen hanedan dışındakilerin muhalefeti, Osmanlı hanedanı dışında yeni bir hanedanlık kurmaya çalışanların muhalefeti.”

Çalışmanın çevresinde şekillendiği ana gövde, Osmanlı Devleti açısından merkez-çevre ilişkisi. Yazar olayların anlatılması ve değerlendirme sürecinde bu ana gövdeden yola çıkarak Osmanlı muhalefetini anlatmaya çalışmıştır. Merkez denilen kavram, Osmanlı hükümdarı etrafında bürokratik olarak gücü elinde bulunduran ve devletin kuruluş yıllarında güçlü Türk ailelerinin etkin kişileri, devletten imparatorluğa dönüşüm sürecinde ve sonrasında ise Kapıkulu taifesi dediğimiz devşirme paşalardır. Yazarın çevre kavramı ile anlatmak istediği gruplar; gerek Osmanlı hanedanı içerisinde hükümdarlığı eline alamamış şehzadelere destek veren bürokratlar gerekse devletin kuruluş aşaması ve gelişim sürecinde önemli katkıları olmuş konar-göçer Türkmen gruplardır. Çevre grubu dediğimiz kimselerin içine, Osmanlı hanedanı dışında yeni bir hanedanlık kurmaya çalışan zümreler, diğer Türk beylikleri ve Hristiyan beylikleri de katmak yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Devleti’nde iktidar-muhalefet meselesini iyi anlayabilmek için, devletin yönetim mekanizması ve devlet içi dinamikleri bilmek lazım gelir. İşte bu yüzden Osmanlı’da Muhalefet kitabı Osmanlı tarihçileri açısından okumadan geçilmemesi gereken bir eserdir. Çalışmanın oturtulduğu temel düşünceler ve prensipler olaylardan yola çıkılarak anlatılmıştır. Rivayetler ve ikincil kaynakların az kullanılması eserin güvenilirliğini arttıran unsurlardanır.